

NEMZET ÉS HAGYOMÁNY

SZENTI TIBOR

*A szegényekért nem jelentkezik senki!**Gondolatok Plohn József '48-as vásárhelyi honvédportréi előtt*

Nem tudom megmondani, hogy múzeumi kiállításokon, a gyűjtemény raktárában és Dömötör János nyugalmazott múzeumigazgató albumát lapozva, hány-szor találkoztam már az 1848-as hódmezővásárhelyi honvédek portréival, akiket az aradi zsidó családból származó, a holokauszt során mártírhalált halt Plohn József saját költségén lefényképezett.

2008 márciusában, nemzeti ünnepünk százhatvanadik évfordulójára, a hódmezővásárhelyi Tornyai János Múzeum emeleti termeiben ismét kiállították a közel embernagyságúra kinagyított portrék nagy részét: „Ezernyolcszáznegyvennyolc, te csillag...” címmel. Amikor beléptem a kiállításra és ezek a nagyszerű emberek körbevettek, olyan érzésem támadt, mintha élő panteonba kerültem volna. Szinte éreztem felém szálló, óvó lelküket és tanító szellemüket, ahogy sugároznak. Hallani véltem szívük verését és lélegzetüket. Ott álltam kései törpeként népünk óriásai között, akik még több mint száz év után is eljöttek, megtöltötték a termeket, és üzentek. Egyszerre volt ez kérdőre vonás: utódok, mit tettetek azzal a nemzettel, amelyért mi életünket és vérünket is hajlandók voltunk fölláldozni; és reménykeltő biztatás, tartsatok ki, változatlanul veletek vagyunk! A fotográfus nagyméretű üveglemezeken csak 154 tiszt és közkatoná arcát, alakját tudta megörökíteni, a többiek vagy a csatamezőkön haltak meg, vagy itthon, a feledés homályában, kiöregedve hunytak el.

Néhány perccel előbb a főtéren, Kossuth Lajos szobra előtt Lázár János polgármester, országgyűlési képviselő bevezetőjében fiatalos lendülettel napjaink gondjairól, a március 9-én történt népszavazás sikeréről szólt, majd Csoóri Sándor irodalmár mondott ünnepi beszédet. A város első embere és a nemzet költője tolmácsolták a '48-as márciusi hősök gondolatait. Fölélesztették a múltat, és üzentek vele a mának.

Kossuth Lajos 1848. október 3-án, alföldi toborzó útján járt először Hódmezővásárhelyen. A város lakossága ekkor 39 550 fő volt. A visszaemlékezések arra utalnak, hogy mintegy húszezren gyűltek össze a piactéren, hogy a *nemzet apostolát* meghallgassák. A hideg, esős idő sem riasztotta el őket. 2007. február 18-án, amikor 48 333-an szerepeltek városunk nyilvántartásában, és kórházunkat kellett megvédeni a becsukástól, szintén húszezer körül volt a tüntetők száma. 1848-ban Vásárhelyről többen jelentkeztek Kossuth seregébe, mint amennyit a lakosság száma alapján a haza megkövetelt. Mi, vásárhelyiek a hazánkért és városunkért mindig kiemelkedő áldozatokat vállaltunk, rajtunk is maradt a „rebellis nép” elnevezés. Ezt ma is büszkén vállaljuk.

Olyan '48-as ősök jártak előttünk, akikre haló porukban is fölnézünk, pedig amikor Nagy József barátommal, a MTV operatőrével az *Ükunokák* című filmet forgattuk, már csak néhánynak találtuk meg a sírját, és kevés ükunokáját tudtuk szóra bírni, akik a kamera előtt vallhattak róluk. Köztük volt feleségem, Tóbiás Csilla is.

Szabad György történész professzor, a rendszerváltoztatás után az első szabadon választott országgyűlés elnöke, a következőket írta Dömötör János albumának előszavába: „Nálunk Kreith Béla gróf és felesége, Franek Janka buzgalmából Kolozsvárott létrejött, és 1848–49 küzdelmei emlékének megőrzését célzó »ereklýmúzeum« 1902-ben kibocsátott felhívása kezdeményezte 1848–49 akkor még élő közkatonái fényképészeti megörökítését...”

A százötvennégy – közülük nyolcvankilencnek a neve is ismert –, az eddigi feltáró munka tanúsága szerint, szinte kivétel nélkül földesúri függésből szabadult telkes jobbágy, házas, illetve házatlan zsellér volt, földműves, jószág után élő pásztorember, gazdasági cseléd, de akadt köztük mesterember és kereskedő, talán tollforgató diák is.”

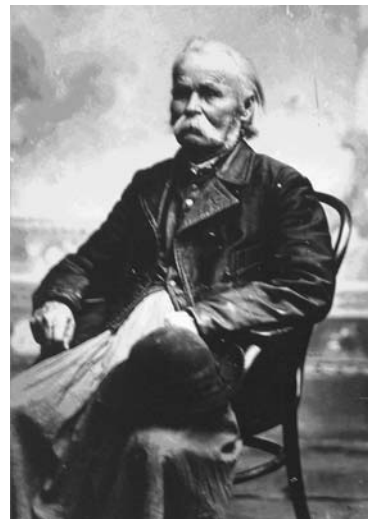
Plohn mester újsághirdetésben arra kérte őket, hogy legjobb ruhájukban jöjjenek el. A képeket nézve kiderült, hogy ennek alig harmadrésze tudott eleget tenni. Egyetlen társuk vállalta, hogy az akkor népi ünneplőnek számító fehér gyolcsból varrott *bűgatyába* büszkén ült a kamera elé, viseletével jelezve kisparaszti származását. A XIX. század végén készült határtérképen – Szeremlei Sámuel: *Hód-Mező-Vásárhely története*, I, 312. oldalán –, a török által elpusztított egykori mezőváros, Csomorkány romtemploma mellett, tanya nélküli kis földterületet jelölve állt a birtokos megjelölése: „Tóbiás István földje”. Feleségem őseinek tulajdonát képezte.

A Tornyai János Múzeum helytörténésze az utóbbi évben Kolozsvárról megkapta a vásárhelyi honvédekről föllelhető adatokat, köztük Tóbiás Mihályról, a '48-as hősről a következőket írták:

„1825 – 1914.

1825. július 28-án született Hódmezővásárhelyen, református. Nős, 2 fia volt. 1848 előtt béres, 1848. december – 1849. augusztus 16. között szolgált közvitéztként előbb a 8., később a 41. zászlóaljnál. Részt vett Perczel Mór táborában az összes ütközetben. 1902-ben szegény, munkaképtelen, a Hódmezővásárhelyi Honvédegyelet tagja.”

Mit tud róla a család? Néhány éve a Tarján városrészben levő Malom utcában örökös nélkül halt meg az egyik idős ükunoka, Tóbiás Sándor, aki közvetlen tárgyi és hallomásbeli emlékeket őrzött róla. Mindenek előtt, amikor feleségemmel meglátogattuk, őrizték hősük édesapjának

[*Nemzet és hagyomány*]

a XVIII. század végéről származó, évszamos gondolkodószékét ezzel a felirattal: „Öreg Szűts Tóbiásé.” Láttuk azt a bőrszíjas fanyerget, amelyet 23–24 éves fia a szabadságharcban használt. Ahogy visszaemlékezünk, Plohn József mintegy 40 x 60 cm méretű, páros fényképet is készített róla és feleségéről, amelyen szép, fekete gazdaruhában voltak felöltözve. Az atya széken ült, mellette a felesége állt, kezében Bibliát vagy zsoldárt fogott. A kép alatt Tornyai János, a vásárhelyi származású, alföldi realista festőművész saját kezű dedikálása olvasható: „Tóbiás Uramnak őszinte tisztelője Tornyai János. 1906. November.” A nehéz sorból nem a társadalom emelte ki őket, hanem paraszti szorgalmuk és észjárásuk. Ezeknek volt köszönhető, hogy elaggott korukra már volt egy váltás jó ruhájuk, amelyben Plohn polgárfotót készíthetett róluk, és az atya a városi tanácsba mint *virilis* juthatott be. Milyen hosszú utat járt be a szegény bérestől, Kossuth kitarató katonájaként, aki az összeomlásig harcolt a magyar hazáért, a munkaképtelen öregén át a megbecsült polgárig. Istenem, ha ezt az ember-típust szabadon hagyják gazdálkodni és közösséget építeni, hol tartana ma az ország!

Tornyai nemcsak ismerte Plohn József tevékenységét, hanem Kiss Lajossal, a későbbi Kossuth-díjas vásárhelyi néprajzkutatóval együtt arra ösztönözték, hogy szociográfiai és néprajzi fölvételeket is készítsen. A cukorbetegségben szenvedő, törekeny alkatú fényképész, hatalmas, üveglemez kameráját a hátán cipelve, járta a várost, a tanyákat, és szorgalmasan fényképezett. Tornyai fölfigyelt '48-as honvédportréira, és föltűnt neki a magas termetű, széparcú, bűgatyás parasztember: Tóbiás Mihály. Fölkérte, álljon modellt néhány festményéhez. Azt a család már nem tudja, hogy elődje hány képen szerepelt, de azt a szájhagyomány megőrizte, hogy a *Rákóczi Rodostóban* című, nagy méretű, fekvő alakú festményén, amelyet a Magyar Nemzeti Galéria őriz, az öreg Tóbiást Rákóczinak beöltöztetve ábrázolta.

A 2008. évi múzeumi '48-as portrékiállításon tovább időzve elgondolkodtatott, hogy közülük 66 személy ismeretlen. Ezek a portrék nem először voltak kiállítva, többek között azzal a célzattal, hogy talán valamelyik régi vásárhelyi család felfedezi bennük őst, és névvel, személyi adatokkal azonosítani tudja. Ha ezeket a portrékat jobban megnézzük, kiderül, hogy a legtöbbször a mellén a szabadságharc valamelyik érme, néhánynak több kitüntetés látható, amelyet büszkén viseltek, de ez még nem nevesíti őket. Annál többet árul el a rajtuk levő ruha. A fényképész hiába kérte, hogy ünneplőbe jöjjenek el, a legtöbbször az egyetlen ruhája volt, amelyben a kamera elé állt vagy ült. Micsoda holmik voltak ezek! Ma a kukákban túrkáló koldusokon különbet lehet látni, hiszen ottan gyakran jó holmik is előkerülnek. Rongyos, foltos, szakadt, agyonviselt,

[*Nemzet és bagyomány*]

elfeslett, „uraságtól levetett” holmikban jelentek meg, amelyeket még az ő korbukban is a jobb módú házaknál a kutya alá vetettek.

Az a dualista társadalom, amelyben már nem üldözték őket, nem kellett betyárként bujdosniuk, életük utolsó éveiben is úgy becsülte meg szabadságharcos őseinket, hogy nyugdíjat, de segílyt sem kaptak. Szegénységben tengődő családjuk és a jó emberek alamizsnájából szenvedték szomorú életüket.

Arcuk beesett, ráncos, az öregség és nem egyszer a halál bélyegét hordozza. Tekintetük több esetben már fáradt, de önérzetes, mert a kamera előtt még mindig a szent ügyet képviselték. A XX. század elején a szívük melegére és erejére már nem volt szüksége senkinek. Ugye ismerős a példa későbbi történelmünkéből is. Ők a névtelen senkik – ahogy Vásárhelyen máig él és használt ez a családi név: a „Sömmi Kis Jánosok” –, akikért nem jelentkezik egyetlen hozzátartozó sem, hogy vállalja őket. Már akkor sem kellenek, amikor büszkeséget jelentenek. Sírjaikat régen földúlták, csontjaikat padmalyba kaparták, és másokat temettek helyükbe. Nem végezték tüzes trónon, mint Dózsa, szellemük mégis itt izzik a hamu alatt, és egyszer még lángot vethet!